

Ivo PERIĆ,
Vladko Maček. Politički portret,
Golden marketing - Tehnička
knjiga, Zagreb, 2003., 325 str.

Dr. Vladko Maček (1879.-1964.) ulazi u red najmarkantnijih osoba na hrvatskoj političkoj pozornici XX. stoljeća. Njegovo je političko djelovanje, bez dvojbe, usjeklo duboke brazde u suvremenu povijest hrvatskog naroda.

O osobi V. Mačeka i njegovu političkom angažmanu pisalo se mnogo još za njegova života (M. Petanjek, B. Murgić i dr.), ali, dakako, i poslije njegove smrti (B. Pešelj, A. Maček, N. Škrabe i dr.). Povjesničari Lj. Boban, J. Jareb, F. Jelić-Butić i H. Matković, svaki iz svoga kuta gledanja, osvjetlili su neku od važnih životnih etapa toga istaknutoga hrvatskog političara.

Dr. Ivo Perić, autor brojnih zapaženih historioografskih radova, u više se navrata prihvatio pisanja biografija istaknutih hrvatskih političara. U žarištu njegova znanstveno-istraživačkog interesa bili su već A. Trumbić,¹ F. Supilo,² A. Radić³ i S. Radić.⁴ Politički portret V. Mačeka logično se nadovezuje na životopise spomenutih osoba čiji je Maček bio ne samo suvremenik nego i najbliži suradnik, pogotovu kada je riječ o Stjepanu Radiću.

U svome relativno dugom životu dr. V. Maček je bio svjedok nemalog broja događaja koji su obilježili suvremenu povijest. Doživio je i preživio dva svjetska rata od kojih je svaki na svoj način dugoročno odredio sudbinu hrvatskog naroda. Maček je za svoga života i aktivnoga političkog djelovanja vidio hrvatski narod i njegov etnički prostor organiziran u pet različitih državno-pravnih cjelina, tj. u: Austro-Ugarskoj Monarhiji, Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevini Jugoslaviji, Nezavisnoj Državi Hrvatskoj te komunističkoj Jugoslaviji.

Maček je svoj politički put započeo još u školskim klupama. Tada je bio nadahnut, kako to dobro uočava dr. Perić, »patriotskim i političko-oporbenjačkim osjećanjima«. Njegov se politički program u početku u potpunosti poklapao s pojmom — »interes hrvatske domovine«. Jedina politička stranka kojoj je Maček pristupio i

ostao vjeran do kraja života bila je seljačka stranka braće Radić.

Gotovo od samoga osnutka Hrvatske (pučke-republikanske) seljačke stranke dr. Maček je bio član njezina Glavnog odbora (1906.).

Nakon stvaranja centralističke jugoslavenske monarhije Radićeva se stranka borila za osnivanje »Neutralne seljačke republike Hrvatske«. Zalažući se za ostvarenje toga stranačkog cilja, Maček se u prvim međuratnim godinama dva puta našao u zatvoru (1919./1920., 1925.).

Nakon Radićeve nasilne smrti koja je uslijedila nedugo nakon krvoprolića u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS, Maček, dotadašnji stranački potpredsjednik, postaje doživotni predsjednik HSS-a.

Nastavljajući borbu za pravo hrvatskoga naroda na samobitnost, Maček je u doba šestosiječanjske diktature dva puta dospio u zatvor.

Kao predsjednik HSS-a, kako to s razlogom naglašava dr. Perić, Maček je u drugoj polovici tridesetih godina prošlog stoljeća postao vođa hrvatskog naroda. Hrvatski seljački pokret, organizacijski uobličen u HSS, postao je »općehrvatski nacionalni pokret«.

Stvaranje Banovine Hrvatske, u kojoj su se našli teritoriji naseljeni pretežito Hrvatima, bio je vrhunac Mačekova političkog djelovanja (1939.). Iako se radilo o jugoslavenskom rješenju hrvatskog pitanja, hrvatski je narod dobio određeni stupanj autonomije u neželjenoj državnoj zajednici.

Slom Kraljevine Jugoslavije u kratkotrajnom travanjskom ratu (1941.) stavio je Mačeka u nezavidan položaj — nije bio počudan ni ustaškom režimu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ni komunističkim partizanima. Tijekom rata Mačeka su ustaške vlasti jedno vrijeme držale u Jasenovcu, a kasnije u konfinaciji u Kupincu i Zagrebu. U danima rasula NDH-a Maček je odlučio napustiti domovinu pred nadirućim komunističkim snagama. U tom su mu pomogli dijelovi raspadajućega ustaškog sigurnosnog sustava.

Kao politički emigrant Maček je kraće vrijeme boravio u Parizu (1945.-1947.), a zatim sve do smrti u Washingtonu.

Tijekom svojih emigrantskih dana Maček se nije odricao politike. Kada je 1947. u Washingtonu osnovana Međunarodna seljačka unija u njezinu se vodstvu nalazio i predsjednik HSS-a.

Promišljajući o sudbini hrvatskog naroda u obnovljenoj jugoslavenskoj državi pod komunističkom vlašću, Maček je isprva držao da bi tu zajednicu trebalo, naravno bez komunista, urediti onako kakao se to započelo 1939. u doba ustave Banovine Hrvatske. Potkraj je života promijenio mišljenje i zalagao se za konfederalno uređenje Jugoslavije u kojoj bi svaka nacionalna država živjela svojim samostalnim životom, a samo bi se neki najnužniji zajednički interesi uredili konfederalnim ugovorom. U tom je smislu Maček, kako to naglašava dr. Perić, zagovarao samostalnu hrvatsku državu. Zanimljivo je, a to dr. Perić posebno ističe, da je Maček u svojim izjavama izražavao uvjerenje da će hrvatski narod doći do svoje samostalnosti, ali da on to ne

će dočekati. To se predviđanje pokazalo točnim. Trideset i dvije godine nakon Mačekove smrti njegovi su zemni ostaci iz Sjedinjenih Američkih Država preneseni u suverenu Republiku Hrvatsku.

Politička biografija dr. V. Mačeka izišla ispod pera dr. Ive Perića još je jedan dragocijeni kamenčić u mozaiku hrvatske političke povijesti minuloga stoljeća.

• Zlatko MATIJEVIĆ

¹ Ivo PERIĆ, *Ante Trumbić na dalmatinskom političkom poprištu*, Muzej grada Splita, Split, 1984.

² I. PERIĆ, *Mladi Supilo*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

³ I. PERIĆ, *Ante Radić 1868.-1919. Etnograf, književnik, političar*, Dom i svijet, Zagreb, 2002.

⁴ I. PERIĆ, *Stjepan Radić 1871.-1928.*, Dom i svijet, Zagreb, 2003.

Elisabeth KOVÁCS,
*Untergang oder Rettung der
Donaumonarchie? Die
Österreichische Frage. Kaiser und
König Karl I. (IV.) und die
Neuordnung Mitteleuropas (1916-
1922)*, knj. 1, 800 str., i
*Kaiser und König Karl I. (IV.).
Politische Dokumente aus
internationalen Archiven*, knj. 2, [E.
Kovács, ur.], Böhlau, Köln-Weimar,
2004., 1036 str.

U izdanju ugledne nakladničke kuće Böhlau izašlo je dvotomno djelo o caru i kralju Karlu I. (IV.), [Persenbeug, Donja Austrija, 1887. - Madeira, 1922.], posljednjem vladaru Austro-Ugarske Monarhije, kojeg je zadesila zla sudbina da upokoji svoju nekoć moćnu dinastiju i ukloni je s političke karte Europe. Nestankom višenacionalne Monarhije nije prestalo zanimanje za njezinu prošlost i protagoniste. Iako su mnoge teme o njoj obrađene, ostalo je još dovoljno pitanja koja čekaju svoje odgovore ili nude podlogu za historiografske rasprave. Najnovije djelo o caru Karlu pokušava razotkriti više pojedinosti o razdoblju austro-ugarskog propadanja, a najviše o tome kako je mladi vladar nastojao ispu-

niti svoju državničku zadaću sprječavanjem likvidacije Habsburške Monarhije.

Prva knjiga je autorsko djelo o Karlovoj vladavini i njegovoj sudbini u izbjeglištvu, a druga donosi zbirku od 289 kritički priređenih dokumenata. Autorica knjige i priređivačica dokumenta je Elisabeth Kovács (rođ. 1930.), izvanredna sveučilišna profesorica novije austrijske povijesti na bečkom Sveučilištu, poznata po monografijama *Habsburgische Herrschaft in Österreich (15.-20. Jahrhundert)* i *Österreichische Niederlande, Josephinismus*. Bila je i članica komisije za Karlovo uzdignuće na čast oltara. Podsjetimo da je papa Ivan Pavao II. beatificirao Karla u rujnu 2004. i time ponovo podsjetio na nekadašnjeg vladara, naravno ponajviše iz crkvene perspektive, odnosno u kontekstu njegovih katoličkih vrлина.

Prva knjiga ima 25 poglavlja. Prva četiri poglavlja opisuju položaj Austro-Ugarske Monarhije u ljetu 1916. i posljednje dane cara i kralja Franje Josipa I. Prema autoričinu shvaćanju glavna su obilježja austro-ugarske politike do Karlovog nastupa na tron bila: kruto održavanje dualističkoga ustrojstva države, oslonac na Njemačku i prejaki utjecaj vojnih krugova. Autorica je podrobno ilustrirala Karlov životopis do stupanja na prijestolje, napose njegovu vojničku izobrazbu. Iz tog se razdoblja ističe znak proročanstva, jer je papa Pio X. još 1910. prigodom posjete princeze Zite, Karlove supruge, izjavio da

će nadvojvoda Karlo biti izravni nasljednik Franje Josipa! (knj. 1, str. 71). Neposredno prije nego što je okrunjen za cara, Karlo je sudjelovao u borbama u Galiciji i na talijanskom bojištu. Nakon smrti dugovječnog Franje Josipa I. postao je 29-godišnji Karlo 21. studenoga 1916. austrijskim vladarem, a 30. prosinca okrunjen je za apostolskog kralja Ugarske. Ugarska krunidba ojačala je sliku o jedinstvenosti Austro-Ugarske Monarhije, ali je istodobno blokirala mogućnost ustavnih promjena u Monarhiji. Karlo je preuzeo vlast u trenutcima kada je država bila u teškom položaju, izazvanom iscrpljujućim ratnim djelovanjima. Samo je na ratištima do kraja 1916. izgubljena skoro trećina oružanih snaga (2, 8 milijuna vojnika), dok su se u Monarhiji pojavili ozbiljni znakovi gladi i poteškoće s opskrbom sirovina. Napeti međunacionalni odnosi bili su samo privremeno zatumljeni. Unutarnji protivnici Monarhije već su se, uz pomoć članica Antante, organizirali u emigraciji. U tom kontekstu autorica je osobitu pozornost posvetila radu čeških emigranata — četrnaesto poglavlje knjige naslovljeno je «Češka veleizdaja» — koji su otpočeta bili zagovornici raspada Monarhije, čime su načelno odbacivali i rasprave o njezinoj federalizaciji uz argumentaciju da se time samo oduzvlači s okončačenjem rata. S druge strane, ratna situacija nije bila posve nepovoljna, i realno je pružala podlogu za vođenje aktivne diplomacije koja bi habsburškoj kući omogućila opstanak.

Unatoč učestalim ocjenama da je Karlo bio slab vladar, što je zasigurno povezano s činjenicom da nije uspio održati Monarhiju na životu, ipak je razvidno da je pokušavao voditi politiku koja je težila drugačijem ishodu. Nakon dolaska na vlast odmah je promijenio političko i vojno vodstvo Austro-Ugarske Monarhije. Osobno je preuzeo položaj vrhovnoga vojnog zapovjednika i amnestirao političke zatvorenike. Autorica tvrdi da su Karlove političke ideje bile usmjerene prema federalizaciji Habsburške Monarhije i korektno ističe da se neki drugi povjesničari ne slažu s tom ocjenom. U neobjavljenom razgovoru s profesorom F. Foersterom, vođenom u srpnju 1917., vladar je tumačio da «Austrija nije ni njemačka, ni slavenska država» i stoga je najbolje rješene federacija autonomnih država (knj. 2, str. 231). I u nekim drugim izvorima vidljiva je

sklonost prema državnom savezu, ali uz opasku da je tijekom rata i nakon njega Karlo rabio i pojam konfederacije. Autorica ističe da je njemački ministar vanjskih poslova R. Kühlmann u rujnu 1917. prvi put službeno spomenuo preobrazbu Monarhije u Podunavsku konfederaciju («Confédération Danubienne») prigodom rasprave o papinu mirovnom apelu. Prema jednom od planova Karlov cilj je bila izgradnja — *Sjedinjenih Austrijskih Država*. U toj srednjoeuropskoj koncepciji saveza država svoje su mjesto trebale još zauzeti Poljska, Rumunjska, Srbija i Crna Gora. Neki drugi planovi, vezani uz pokušaje uspostave separatnog mira, predviđali su prekid okupacije srbijanske države i njezinu obnovu kao samostalnoga čimbenika međunarodne politike. Nije nevažno istaknuti da je novi vladar pokušao voditi neovisniju politiku u odnosu na Hohenzolleme. Autorica smatra da se Karlo zgrazio nad germanizacijskim tendencijama cara Wilhelma II. i pruskim militarizmom, a njegove ideje o federalizaciji objašnjava usporedbom sa srednjoeuropskim planom Friedricha Naumana, po kojemu bi Habsburška Monarhija postala vazal u njemačkoj sferi moći na području od Berlina do Bagdada.

Najveći dio knjige posvećen je diplomatskoj povijesti. Ovdje valja naglasiti da je autorica istražila vrlo velik broj arhiva u Beču, Grazu, Londonu, Parizu, Vatikanu, Washingtonu, Bernu, Baselu, Bonnu i Koblenzu, što joj je omogućilo da na kompetentan i sveobuhvatan način pristupi analizi diplomatskih zbivanja među zaraćenim stranama ili unutar savezničkih blokova. Svi sugovornici u pregovorima polazili su od pretpostavke prekida rata i načela trajnog mira, ali svaka je strana inzistirala na obrani vlastitih interesa. Ovisno o stanju na bojišnicima raspravljalo se o zaštiti teritorijalnog integriteta ili potencijalno izvedivim promjenama granicama. Minuciozno su opisani službeni i neslužbeni mirovni pokušaji Karla, koji obuhvaćaju i najpoznatiju ponudu mira upućenu protivničkoj strani posredstvom princa Sixtusa Bourbon-Parmskog radi okončanja rata. Princ Sixtus bio je Karlov šurjak, brat carice Zite, i časnik u belgijskoj vojsci, koji je posredovao u tajnim pregovorima između Austro-Ugarske Monarhije i Francuske od veljače do travnja 1917., pri čemu je dobio dopuštenje da prizna francuskoj pravu nad Alsace-